

PRATARMĖ

Pirmą eilėraščių rinkinį *Viduvasaris* A. Maldonis išleido 1958 m. Jeigu lygintume su pirmuoju nuraudonintu pokario dešimtmečiu, tai buvo šiek tiek šviesesnis laikas. Jau buvo prasiveriančių galimybių prabilti apie paprasto žmogaus vertę, atkurti lyrinio išgyvenimo teises, pereiti nuo eiliuotų pasakojimų „pageidaujamosiomis“ temomis prie ryškiau individualizuoto meninio vaizdo. Jau buvo sukančių šiuo keliu – Algimantas Baltakis, Janina Degutytė, Justinas Marcinkevičius, kiti. Nuo debiutinės A. Maldonio knygos mus skiria pusė šimtmečio ir santvarkos lūžis. Kad į dabartinę rinktinę ramiai galima dėti to pirmo rinkinio eilėraščių, – svarbi žinia, ne vienu požiūriu svarbi. Kita verta žinia – visą savo kūrybinį gyvenimą A. Maldonis rašė tikrai eilėraščius. Reta, tikrai reta ištikimybė žanrui. Stiprus eilėraščio galimybių įrodymas.

Jo eilėraščiai įvairūs. Yra paprastų lyrinių pasakojimų, yra graškčių nuotaikos eskizų, yra manifestinio kalbėjimo, yra šiek tiek satyrų, ypač paskutiniosiose knygose. Tačiau vyrauja vienas žanrinis tipas, kuriam pavadinti kritika ieškojo vardų, pabrėždama polifoniją, sinkretizmą ir pan. Pavadinimai, žinoma, padeda atpažinti ir susikalbėti. Bet šįkart mėginčiau paprastai pasakyti to vyraujančio eilėraščio ypatumus. Tai žodžių ir vaizdų daugiabalsiškumas, įvairaus pobūdžio jungtys, pastangos sieti asmenišką supratimą ir gyvenimo vaizdus. Taip, ir gyvenimo. Čia atsiranda neįprastos dermės, priešybių sąlyčiai, oksimoronai – šiaip reti, bet A Maldoniui būdingi įvaizdžiai, pavyzdžiui: „pralaimėjimų sėkmė“, „praradimų atradimai“, „išsipildymų pančiai“. Reiškinių A. Maldonio eilėrašties mato tartum iš kelių pozicijų vienu metu. Panašų matymą galima prisiminti iš puikaus rusų poeto Boriso Pasternako lyrikos, mūsų poetui ji darė didelį įspūdį. Vieno kūrinio erdvėje keičiasi nuotaikos, antra strofa nuginčija pirmosios mintis, tolydžio auga svarbiausioji metafora, atskleidžianti meninės tiesos reginį. Tokiame A. Maldonio eilėraštyje viskas greta: atodūsis ir dygi replika, pašaipa ir patosas, kategoriškas sprendimas ir slapta abejonė, grafiškas konkretybės piešinys ir amžinybės ūkas. Atidus, įdėmus gyvenimo procesų stebėjimas ir tokia pat atidi savistaba su autoironiškais šypsniais. Eilėdara? A. Maldoniui apskritai svetimi „susigalvojimai“, juoba tyčiniai prieštaravimai tradicijai, ilgamečiams žodžio kūrybos pamatams. Taigi dažniausiai – tvarkingi ketureiliai, silabotonika (vyrauja jambas ir chorėjas), nemaža klasikinių sonetų. Metams bėgant gausėjo verlibrų, ir jų yra tikrai nuostabių. Ciklo „Rugpjūčio šviesių švelnią naktį“ ketvirto eilėraščio pabaiga:

visada žemė svyra,
Ir lenkiasi, tiesiasi
Į tą pusę vanduo ir žolė.
visada lekia žiedadulkė.
Krinta nuo obels obuolys.
Visada yra kraštelis
Šviesesnio dangaus.
Į tą pusę, į tą pusę,
Juo patamsyje pasišviesdama,
Plaukia naktį upė.

Eik, nebijok.
Ir nematoma
Naktį plaukia upė.

Čia girdžiu gyvą A. Maldonio balsą, jo intonaciją, jo pasaulėvoką. Galima be galo ginčytis, ar tie atvejai, kai tekstas yra adekvačiai perteikęs žmogaus balsą, – ar jie reikšmingi, jeigu kalbėsime ramia mokslo kalba (juk ne visi tą balsą ir girdėję). Manychiau, kad visgi turi reikšmės, nes kaip tik lyrikai, gretinant ją su kitomis literatūros rūšimis, svarbiau tai, kas asmeniška. A. Maldonio eilėraščių įvaizdžiai (tropai) dažnai remiasi gamtovaizdžiu. Vaizdai neturi aštrių kampų, išgyvenimo linija tarsi pakartoja banguotą gimtosios Dzūkijos peizažą. Jis siekia aforistiško glaustumo, bet frazė paprastai grakšti, elegantiška. Priešybes rėpiančias vaizdas ir darni, plastiška, suprantama poetinė kalba – tai įdomi, savita, iškalbi jungtis. Galima matyti, kad ankstesnėse knygose puošnių vaizdų (kartais bylojančių simpatijas Antanui Miškiniui) daugiau, bet tolydžio ryškėja poeto programa „dar paprasčiau“. Kalbėdami apie poeziją neturime tikslų svarstyklių, bet visgi galime pajusti pastangą arba išsirtarti ypatingiau („Nutupia ilgas / Tylos laukimas“), arba paprasčiau, tačiau vis tiek reikšmingai ir kartu lakoniškai („praėjai, bet nenuėjai“, „vienodi, svetimi, vienodai svetimi“). Taip žvelgdami matytume, kad rinkinyje *Rugiaveidė* (1982) yra perpus mažiau puošnių vaizdų negu 1968 m. knygoje *Vandens ženklai*. Na, ir kas, – galite paklausti, – juk ir viena, ir kita gražu. Atsakyčiau: visgi svarbu, kai poetas turi ką pasakyti be ypatingų sakymo pastangų.

Toliau dėl kūrybos raidos, bent trumpai. A. Maldonio poeziją ilgai lydėjo tokie kritikos apibūdinimai, kaip „tylus balsas“, „šiaurietiškas santūrumas“, „jausminių impulsų sutvarkymas“. Iš tiesų jo lyrika neįprasta – ji fiksuoja ne tiek mirksnį, kiek jo atsiminimą, apmąstymą, nenykstantį pėdsaką, pasakykime jo išartu žodžiu – pelenus (šypsodamas sakydavo, kad pelenai yra išliekamoji vertybė). Ši kūrybinė konvencija išsaugota iki paskutiniųjų eilėraščių. Tačiau greta maždaug nuo aštunto dešimtmečio radosi vis daugiau eilėraščių, ardančių santūrumo ir išmintingos rimties statinį. („Kantrybės laimė baigėsi“ – žodžiai iš eilėraščio „Ilgyn diena“.) Tai buvo svarbiausia, tolydžio stiprėjusi kitimo kryptis, ir trys paskutiniai rinkiniai tą permainingą labiausiai atspindi. Paprastumo siekiamybė suvokiama kaip šios tendencijos sudėtinė dalis.

Tiesiog privalu priminti, kad A. Maldonio poezija nuolat reflektuoja socialinius procesus – nuotaikas, būsenas, laiko ženklus, mintis. Tai ne publicistiniai, o lyriniai atvaizdai, kupini subtilaus psychologizmo, gebėjimų atpažinti, įsiskverbti, suvokti ir pajusti. Jeigu įsivaizduočiau žmogų, kuris lig šiol A. Maldonio neskaitęs, o dabar ima šią rinktinę ir skaito viską iš eilės, tai būčiau įsitikinęs, kad kartu su skaitymo malonumais jis gaus imlų aprėpto laiko vaizdą. Asmenišką, žinoma, bet nesikratantį objektyvumo siekių. Knygos sudarytojas atidėjo į šalį nemažą dalį A. Maldonio satyrų, parašytų pastarąjį dešimtmetį. Manau, kad jų vaizdai neturi jo lyrikai būdingos gilumos, niuansų pojūčio ir žodžio galių.

Ypatingas A. Maldonio talentas – visa ką matyti tėkmėje. Jo eilėraštis (taip, ne kiekvienas, o idealusis) yra proceso atvaizdas ir pats proceso dalyvis. Reiškiny, nusiteikimas ar gyvenimo epizodas regimas laikų ir erdvių platybėse. Tikrai nereikia tvirtinti, kad iš lyrikos turėtume to reikalauti. Bet jo lyrika yra tokia, ir šiuo požiūriu unikalė. Įteigianti žmogui tokį regėjimą kaip gėrybę. Taigi veikianti, o ne būnanti. Galbūt šitą savybę reikėtų suvokti kaip didžiausią A. Maldonio įnašą, turintį ne tik literatūrinės vertės.

Jeigu rašyčiau šį straipsnį po gero dešimtmečio, tikriausiai jausčiausi laisviau. O dabar žinau, kokių čia žodžių laukiama, ieškoma, gal net stebima, ar jų bus. Ar daug būta eilėraščių, kuriuos, sudarydamas šią rinktinę, atidėjau kaip „tarybinius“? Gretinant su tos pačios kartos kitais poetais, – visai nedaug. Totalitarinės poezijos antologijos *Grūto parko lyrika* (2000) sudarytojas paskelbė du. Nei laikysenos, nei meno požiūriu jie nėra gėdingi. Iš Nepriklausomybės metų kūrybos, pokalbių ir laiškų galima spręsti, kad naujajį laiką A. Maldonis pasitiko kaip lauktą atgaivą, atėjusią gal kiek greičiau ir šiuurkščiau nei manė, ir kad jam neteko išgyventi pažiūrų lūžio. Tapo Sąjūdžio iniciatyvinės grupės nariu. Kartu jis buvo įsitikinęs, jog kuriančiam ir kūrybą norinčiam skelbti žmogui tenka paisyti istorinės ir socialinės aplinkos, net ir tokios, kokią sukūrė rūstus sovietmetis. Nesutiko, kad talentingų to laiko menininkų kūryba būtų nubraukta dėl vieno kito prisitaikymų epizodo. Šią jo laikyseną vargiai kas galėtų grįsti asmeniškais priežastimis, nes nepriekartinas uolių konformistų rikiuotei (nepaisant reikšmingų pareigų, kurių turėjo). Tai bendroji nuostata. Beje, sietina su minėtu

talentu suvokti procesų tėkmę. Žinomi jo žodžiai „Ir teisti, ir geisti, / Kad nuteistas niekas nebūtų“ parašyti seniai, 1978-aisiais. Mane šiek tiek stebina jo tikinimai, kad neturi dėl ko gailėtis. Buvo „Vagos“ leidyklos vyriausiasis redaktorius, vadovavo rašytojų organizacijai, vis tiek tekdavo priiimti sprendimų, kurie nesutapo su asmeniškais įsitikinimais. Lyg ir turėtų būti gaila dėl to, ką privalėjo daryti ne savo valia. Man, tarkim, gaila, kad monografiją apie A. Maldonį turėjau „reikiamai“ patarybinti.

Anksčiau tik spėliočiau, o dabar yra patikimų liudijimų, kad svarbios pareigos buvo svetimos A. Maldonio žmogiškajam charakteriui, jis tiesiog prisiėmė priedermes (ir garbingai atliko). Džiaugėsi, kai pasisėkė jų atsisakyti, mėgavosi asmeniškai laisve, pasitraukęs iš viešųjų „privalau“ erdvių. Skaitant pastarojo dešimtmečio eilėraščius klostosi įspūdis, kad procesų dalyvio (anksčiau) ir stebėtojo (vėliau) pozicija keičia kūrybą, ne visada stebėtojo naudai. Dalyvis yra „susijęs“, ir dėl to vaizdų bei prasmų pynėj spalvų daugiau, skvarba šakotesnė. Po aktyvaus viešumo būsenų (tegul ir privalomų) atėjęs nuošalumas (tegul ir trokštas) yra komplikacija, net jei to nenorėtum sau pripažinti. Pomirtinis A. Maldonio eilėraščių rinkinys *Už saulėlydžio* (2008), jo paties formuotas ir užbaigtas leidyklos „Homo liber“ talkininkų, dabar suvokiamas kaip gyvenimo saulėlydžio nujautimų knyga. Yra beveik suprantama „tradicija“ privengti kalbėjimo apie mirtį, ypač jei kūrėjo žodžiai netikėti ir nepatogūs. Nebūtis yra tikroji laisvė. Tai eilėraščio „Nuo tos mirties valandos“ (2004) pamatinė tezė. Tokia yra 1929 m. gimusio poeto, labai rimtai apmąsčiusio gyvenimo permainas, galutinė išvada. Be abejo, tragiška, kraštutinė. Tikrai ne tuo vienu eilėraščiu ji remtina. Šitai kalbėdami einame į sunkiai suvokiamą sritį. Ką sako A. Maldonio poezija? Taip, mirtis yra mirtis, bet su ja dingsta tik tavasis matymas ir suvokimas. Tik ir net, tegul. Visa kita lieka. Išeidamas gauni laisvę, kurios neturėjai. Čia yra ir tragizmas (kai galvoji apie žmogų ir jam kliuvusį laiką, apie tai, kaip jis jį suvokė) ir ramybės (kitaip nebūna). Taip, nusiramavimo. Yra eilėraščių, kuriuose šios pajautos ir mintys vaikšto slėpiningų suvokimų paribiais, kyla ir slūgsta reikšmių mirgėjimo prisodrintos metaforos, ištariamai tartum racionalūs sakiniai, tolstantys į tas sritis, kuriose racionalumas bejėgis.

Baigsiu 1971 m. parašyto Alfonso Maldonio eilėraščio pirmaisiais žodžiais:

Šviesa pro lapus...
Kaip iš kito pasaulio
Žinia.

Valnetinas Sventickas, „Pratarmė“, in: Alfonsas Maldonis, *Šviesa pro lapus*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2009, p. 14–17.